

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՄԸՆԴՀԱՆՈՒՐԻ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ «ԱՍՏՎԱԾ» ԲԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ (ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՍՊԱՆԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ)

ՀԱՄՄԻԿ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ, ԱՆՆԱ ԿՈՒԲԱՆՅԱՆ

Հոգվածը նվիրված է համընդհանուրի և առանձինի քննությանը «աստված» բաղադրիչով կազմված դարձվածային միավորներում՝ հիմնվելով հայերենի և իսպաներենի հարուստ փաստական նյութի վրա: Այս դարձվածքները պատկանում են դարձվածապաշարի այն շերտին, որտեղ ներդաշնակորեն միահյուսվում են ազգային ու համընդհանուրը: Նշված դարձվածքների իմաստների հիմնանշանակային և զուգորդական-պատկերային բաղադրիչների փոխհարաբերակցության քննությունը թույլ է տալիս առանձնացնել իմաստային տարբեր խմբեր, որտեղ իրենց դարձվածակազմական արդյունավետությամբ երկու լեզվամշակույթներում հատկապես առանձնանում են մարդափոխաբերական դարձվածային միավորները:

Բանալի բառեր – համընդհանուր, ազգային, «աստված» բաղադրիչով դարձվածք, իմաստային դաշտ:

Ինչպես հայտնի է, աշխարհի լեզվական պատկերն արտացոլում է այն իրողությունները, որոնք առանձնահատուկ կարևորություն ունեն տվյալ ժողովրդի համար: Սակայն աշխարհի լեզվական պատկերում արտացոլվում է ոչ միայն օբյեկտիվ աշխարհը՝ արտալեզվական իրականությունը, այլ նաև վերջինիս վերաբերյալ տվյալ լեզվական համայնքի պատկերացումները, նրա աշխարհընկալման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև անհատի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը, որոնք իրենց լեզվական արտացոլումն են գտնում յուրաքանչյուր լեզվին ներհատուկ արտահայտչամիջոցներում: Վերջիններիս շարքում իրենց ուրույն տեղն են զբաղեցնում դարձվածքները:

Դարձվածային միավորն ազգային ուրույն առանձնահատկությամբ օժտված լեզվական միավոր է, որը կուտակում և սերնդեսերունդ փոխանցում է ժողովրդի մշակութային ներուժը. դարձվածքներում ամփոփված են ամեն մի լեզվի ազգային ոգին և ինքնատիպությունը:

Դարձվածքներում պատկերավոր արտացոլվում է լեզվական համայնքի պատմական դարավոր փորձը: Ըստ Վ. Տելիայի՝ լեզվի դարձվածային ֆոնդը

մի հայելի է, որում լեզվամշակութային համայնքն արտացոլում է ազգային ինքնագիտակցությունը¹: Տեղիան կարծում է, որ դարձվածքների հիմքում ընկած պատկերները «թափանցիկ» են տվյալ լեզվամշակութային համայնքի համար, քանի որ արտահայտում են վերջինիս աշխարհընկալման առանձնահատկությունները:

Այնուամենայնիվ, հարկ է փաստել, որ ոչ բոլոր դարձվածային միավորներն են ազգամշակութային տեղեկույթի կրող: Եթե այլ լեզուներում չի բացահայտվում որևէ դարձվածքի համարժեքը, հաճախ պատճառը ոչ թե ազգային ինքնատիպությունն է, այլ տարբեր լեզուներում երկրորդային անվանման միջոցների անհամապատասխանությունը: Հաճախ միևնույն դարձվածային միավորը տարբեր լեզուներում արտահայտվում է տարբեր կերպ՝ այլ ներքին ձևով, բառային կազմով և այլն: Օրինակ՝ *Dios nos tenga de su mano*-Աստված ձեռքը մեր գլխից անպակաս անի; *En amaneciendo Dios*-լուսաբացին: Նման դեպքերում կարելի է խոսել ձևական ազգամշակութային նշույթավորվածություն ունեցող դարձվածքների մասին, որոնց ազգային բնույթն արտահայտման ձևի, պատկերի և ոչ թե հասկացության մեջ է:

Վ. Տեղիան գտնում է, որ դարձվածքներն օժտված են ազգամշակութային հարանշանակությամբ, քանի որ նրանց հատուկ է պատկերավոր պատճառաբանվածությունը, որն ուղղակիորեն փոխկապակցված է տվյալ ժողովրդի՝ լեզվակիրների աշխարհայացքի հետ²:

Լեզվի դարձվածային ֆոնդը մշակույթի և ազգային մտածելակերպի արտացոլման կարևոր աղբյուր է, որում ներկայացված են առասպելների, ավանդույթների, կրոնական ծիսակարգերի, սովորույթների, բարոյականության, վարք ու բարքի վերաբերյալ ազգային պատկերացումները: Իսկ ինչպես նշում է Բ. Ա. Լարինը, դարձվածային միավորները միշտ անուղղակի արտացոլում են ազգային մտածելակերպը, տվյալ հասարակարգի և դարաշրջանի առանձնահատկություններն ու գաղափարախոսությունը³:

Դարձվածքի ազգային նշույթավորվածությունը կարող է արտահայտվել.

¹ **Телия В. Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996, стр. 9.

² **Телия В. Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты, стр. 214-215.

³ **Ларин Б. А.** Эстетика слова и языка писателя. Избранные статьи. Ленинград, 1974, стр. 167.

ա) դարձվածքի ամբողջական իմաստով, քանի որ բաղադրիչների իմաստները երբեմն մթագնած են,

բ) դարձվածքի կազմի մեջ մտնող առանձին բառ-բաղադրիչների իմաստներով, հատկապես տարբեր իրակություններով (ռեալիա),

գ) դարձվածքի նախատիպերի իմաստներով (վերջիններս ազատ կապակցություններ են, որոնք, հետագայում վերաիմաստավորվելով, դարձել են դարձվածք և նկարագրում են ազգային ավանդույթներ ու սովորույթներ, առօրյա և մշակութային կյանքի առանձնահատկություններ, պատմական իրադարձություններ և այլն):

Յուրաքանչյուր լեզվի դարձվածային ֆոնդում կարելի է առանձնացնել և՛ համընդհանուր գծեր, և՛ ազգային առանձնահատկություններ, որոնք դրսևորվում են ինչպես արտահայտության, այնպես էլ բովանդակության պլանում և տարբեր դարձվածային համակարգերի տիպաբանական-զուգահեռական ուսումնասիրության կարևոր չափանիշ են:

Ամեն մի լեզվի դարձվածային ֆոնդում ընդհանրույթները բնորոշվում են ներլեզվական և արտալեզվական տարբեր գործոններով.

ա) ընդհանրույթներ, որոնք ունեն մեկ ընդհանուր աղբյուր, օրինակ՝ համաշխարհային մշակութային ժառանգությունը, որն ընդհանուր է տարբեր լեզուների համար (Աստվածաշունչ, առասպելաբանություն, Հին աշխարհի պատմություն և գրականություն և այլն): Օրինակ՝ *Dar a Dios lo que es de Dios y dar a César lo que es de César* - Աստծուն՝ աստծուն, կայսրին՝ կայսրին (Ավետարան ըստ Մաթևոսի 22: 15-22, 23: 1-5),

բ) ընդհանրույթներ, որոնք այլ լեզվից կատարած փոխառություն կամ պատճենում են՝ պայմանավորված տարբեր ժողովուրդների պատմաքաղաքական, հասարակական և մշակութային փոխհարաբերություններով կամ էլ պարզապես պայմանավորված են տարբեր ժողովուրդների մտածողության ընդհանրությամբ, նրանց կենսափիլիսոփայությամբ: Օրինակ՝ *Dios delante* - Աստված առաջ, *Dios sabe/ sabe Dios* - Աստված գիտի, *Dios guarde* - Աստված պահապան:

Դարձվածքների ազգամշակութային նշույթավորվածությունը կարող է արտահայտվել ինչպես մենաբառայիններով՝ իրակություններով, այնպես էլ ամբողջական բառակապակցություններով, որոնք դարձվածային պատկերի հիմքն են կազմում: Սրանք մի կողմից վերաբերում են արտալեզվական առարկայական աշխարհին, մյուս կողմից՝ արտացոլում էթնոսի ազգամշակութային առանձնահատկությունները, նրա բարոյախրատական նորմերը:

Այսպիսով, համընդհանուրն ու ազգայինը դարձվածքներում միշտ հանդես են գալիս սերտորեն փոխկապակցված՝ կազմելով դիալեկտիկական միասնություն: Ընդհանուրն արտահայտվում է բովանդակության պլանում, իսկ ազգայինը՝ արտահայտության պլանում՝ դարձվածքի ներքին ձևում:

«Աստված» հասկացությունը կարևորագույն մշակութային ընդհանրույթ է, որը եղել է գիտական տարբեր ոլորտների ուսումնասիրության առարկան: Յուրաքանչյուր լեզվամշակույթում, ելնելով կրոնական առանձնահատկություններից, աստծո վերաբերյալ գաղափարները տարբերվում են, քանի որ յուրաքանչյուր էթնոս Երկնային արքայի՝ Արարչի վերաբերյալ ստեղծում է իր ուրույն պատկերը: Աստվածադավանների (թեիստ) պատկերացմամբ աստված ամենակարող է, բազմաստվածություն դավանողները հավատում են մեկից ավելի աստվածների գոյությանը, որոնք իրավագոր են, պանթեիստների համար աստված տիեզերքն է, տիեզերքն էլ՝ աստված, աթեիստները մերժում են աստծո գոյությունը և այլն⁴:

Աստված՝ որպես առասպելական, աստվածաշնչյան կերպար, մեծ չափով արտացոլված է դարձվածային միավորներում: Առհասարակ քրիստոնեության՝ որպես պետական կրոնի ազդեցությունն ակնհայտ է տարբեր լեզուների դարձվածային համակարգերում, որտեղ մեր քննության առարկա դարձվածային միավորները հանդես են գալիս որպես աշխարհընկալման ազգամշակութային կարծրատիպեր:

Հետաքրքիր է նշել, որ իսպանացիների կողմից Քրիստոսը երբեմն ընկալվում է որպես հասարակ մարդ (օժտված մարդկային բոլոր հատկանիշներով), և նրա անունը հաճախ է հանդիպում առօրյա խոսակցական տարբեր դարձվածային միավորներում (օրինակ՝ *Como a un cristo dos pistolas* – շատ վատ, ոչ տեղին): Նման դեպքերում այն այլևս չի ընդգծում աստծո գաղափարը, վերածվում է հասարակ անվան (նաև «խաչելություն» իմաստով) և նույնիսկ գրվում է փոքրատառով: Օրինակ՝ *Ni cristo padre* (ոչ ոք), *Ni cristo lo apea* (նրան չես կարող համոզել):

Իսպաներենում «Cristo» բաղադրիչով կազմված դարձվածային միավորները երբեմն կիրառվում են նաև բացասական հարանշանակությամբ: Օրինակ՝ *Dejar/poner a alguien hecho como un cristo* – վատ վերաբերվել; *Ponerse hecho/ como un Cristo* – կեղտոտվել; *Poner a uno como un cristo* – նախատել,

⁴ Арутюнян Н. Л. Лингвокультурологический анализ трансцендентных сверхконцептов. Ереван, 2008, стр. 115.

վարկաբեկել, դաժան ծեծի ենթարկել: Երբեմն տվյալ բաղադրիչով դարձվածային միավորները կատարում են ժխտական դերանվան գործառույթ, օրինակ՝ *Ni Cristo/ Ni cristo padre* (ոչ ոք): Հանդիպում են նաև դեպքեր, երբ վերջիններս հանդես են գալիս տեղի պարագայի գործառույթով, օրինակ՝ *Donde Cristo dio las tres voces* (շատ հեռու), *A todo Cristo* (ամենուրեք) և այլն:

Հայ իրականության մեջ, իհարկե, Քրիստոսը նախ և առաջ ընկալվում է որպես աստծո որդի՝ աստված, օրինակ՝ «Ի սեր Քրիստոսի» (ի սեր աստծո), «Քրիստոս գիտենալ» (աստված վկա), «Քրիստոսի սիրուն» (աստծո սիրուն), Քրիստոսի/աստծու քով ուղարկել (սպանել՝ երկինք ուղարկել) և այլն, սակայն կան նաև այնպիսի դարձվածքներ, որտեղ չի մատնանշվում աստվածայինը: Օրինակ՝ «Մարդ Քրիստոսի/ աստծու» (հասարակ մարդ), «Քրիստոս կփսփսա» (բացարձակ լուրջուն է): Հայերենում հազվադեպ են հանդիպում նաև բացասական հարանշանակությամբ կիրառություններ, օրինակ՝ Քրիստոսի քով ուղարկել - սպանել:

Որոշ լեզուներում «Քրիստոս», «աստված» բաղադրիչները համարվում են տաբու, և լեզվական համայնքը խիստ սահմանափակում է վերջիններիս հաճախակի կիրառությունը: Ուսումնասիրվող երկու լեզուներում վերոհիշյալ հասկացությունը՝ աստված, քրիստոնեական աշխարհընկալման մեջ իր մեծ կարևորության շնորհիվ առանձնահատուկ դեր ունի իսպանացի և հայ ժողովուրդների ազգային գաղափարախոսության և աշխարհաճանաչողության մեջ: Տվյալ բաղադրիչով դարձվածային միավորների իմաստային կառուցվածքի հիմնանշանակային և զուգորդական-պատկերային բաղադրիչների փոխհարաբերակցությունը թույլ է տալիս նաև բացահայտել քրիստոնեական մշակույթին վերաբերող տարբեր պատկերներ, խորհրդանիշների ոչ բացահայտ՝ ներակա իմակներն ու մշակութային հարանշանակությունները:

«Աստված» բաղադրիչով արտահայտություններին հատուկ է փոխաբերական կիրառությունը, որը խոսքը դարձնում է ավելի պատկերավոր՝ հաղորդելով հուզարտահայտչական տարբեր երանգավորումներ: Ինչպես նշում է Վ. Ա Մասլովան. «...հենց փոխաբերությունն է վերացականը դարձնում դյուրմբռնելի և հասկանալի»⁵: Եվ այդ է պատճառը, որ «աստված» բաղադրիչով կազմված դարձվածային միավորները երկու լեզվամշակույթում էլ հաճախ հանդես են գալիս այլաբանական իմաստներով:

⁵ Маслова В. А. Лингвокультуроология. Москва, 2001, стр. 91.

Արարիչ, Ամենաստեղծ կամ Երկնային արքա լինելուց բացի, այս իմաստային դաշտում ի ցույց է դրվում նաև աստծո՝ հասարակ մարդ լինելու գաղափարը՝ օժտված մարդկային բոլոր հատկանիշներով: Այսինքն՝ աստիճանաբար աստծուն վերագրվում են հասարակ մարդուն բնորոշ գծերն ու հատկանիշները: Մարդը դառնում է պաշտամունքի առարկա, ամենակարող և ամենակալ:

Դեռևս հնուց ակնհայտ է բնության երևույթների նկատմամբ մարդափոխաբերականացման (անտրոպոմորֆիզացիա) միտում, որը հետագայում կիրառվեց նաև գերբնական, աստվածային էակների նկատմամբ⁶: Մեր փաստական նյութի (565 իսպաներեն դարձվածք, 481՝ հայերեն) վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ և՛ հայերենում, և՛ իսպաներենում «աստված» բաղադրիչով դարձվածային միավորները նույնպես կարելի է դասակարգել ըստ աստծուն բնորոշ մարդկային հատկանիշների: Ինչպես կարելի է տեսնել ստորև ներկայացված աղյուսակում, երկու լեզուներն էլ հարուստ են «աստված» բաղադրիչով կազմված մարդափոխաբերական դարձվածային միավորներով, որոնք ընդգծում են աստծուն վերագրվող մարդկային հատկանիշների կարևորությունը երկու լեզվամշակույթներում⁷.

Հատկանիշ Իսպաներեն Հայերեն

լսողություն	+	+
տեսողություն	+	+
ձայն, խոսք	+	+
հիշողություն	_	+
կամք	+	+
դաժանություն	+	+
անխելքություն	+	+
անարդարություն	+	_
արդարություն	+	+
շռայլություն	+	+

Հայերենում տվյալ հատկանիշների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հայ լեզվամշակույթի ներկայացուցիչները կյանքի տարբեր իրադրություն-

⁶ Арутюнян Н. Л. Лингвокультурологический анализ трансцендентных сверхконцептов, стр. 135-142.

⁷ Ներկայացված աղյուսակում (+) նշանը ենթադրում է նշված մարդկային հատկանիշների առկայությունը տվյալ լեզվի դարձվածապաշարում, իսկ (-) նշանը՝ վերջիններիս բացակայությունը:

ներում հաճախ հույսը դնում են աստծո վրա՝ որպես գերբնական էակի՝ ամենակարող և ամենաստեղծ, նրա գթասրտության, առատածեղձության վրա: Թերևս, սա քրիստոնեության մեծագույն ազդեցությունն է հայ լեզվամշակույթի վրա, որը քարոզում է անսահման հավատ առ աստված, աստվածավախություն, հնազանդություն և այլն:

Իսպաներենի լեզվամշակույթում նույնպես ակնհայտ է նույն երևույթի՝ Ամենաբարձրյալի պաշտամունքը: Տվյալ լեզվամշակույթի ներկայացուցիչների մոտ «dios» (աստված) հասկացությունը որոշ դարձվածքներում հարաբերակցվում է նաև հոր գաղափարի հետ՝ Como Dios/ Cristo es su padre, A la de Dios que es mi padre:

Երկու լեզվամշակույթում առանձնահատուկ ընդգծվում է նաև աստծո որդու՝ աստված լինելու գաղափարը, որն էլ, թերևս, կարող է պատճառաբանվել Սուրբ Երրորդության՝ Հոր, Որդու և Սուրբ Հոգու եռամիասնության դավանանքով. Hijo de Dios, Varón de Dios, Աստծո որդի:

Ինչպես իսպաներենում, այնպես էլ հայերենում «dios» (աստված) բաղադրիչով դարձվածքները հաճախ օգտագործվում են որպես սաստկական-հուզարտահայտչական երանգավորում ունեցող կայուն կապակցություններ, որոնք արտահայտում են *խնդրանք (ներողամտություն, փրկություն հայցելու նպատակով)* կամ *ցանկություն*՝ Fuera sea de dios, Así dios te dé gloria, Dios me perdone, Mi padre es dios, Por el amor de dios, Աստծու անվանը մեռնեմ, Աստծու անունը տալ, Աստված ազատի, Աստված այն օրը չցուցանե, Աստված ավելի բեթարից ազատե, Աստված ավելի վատից ազատի/թափի, Առ Աստված հասնի, Աստված փրկի և այլն, ընդ որում այս իմաստային դաշտը հայերենում ավելի ծավալուն է, քան իսպաներենում: Նույն խմբում կարելի է առանձնացնել հիմնականում *բարեմաղթանք* արտահայտող դարձվածքներ՝ նկատի առնելով, որ նման դարձվածքների արտահայտած իմաստային երանգները բազմազան են. Que es una bendición de dios, Que de Dios goce, Que de Dios haya, Dios delante, Dios mediante, Աստված առաջ, Աստված երկու բարին մեկը տա, Աստված ընդ քեզ, Աստված թող հաջողություն տա, Աստված թուրը կտրուկ անի, Աստված իմ կյանքից կտրե, ձերի վրա ավելացնե, Աստծո լույսը հասնի, Աստծո լույսը մեկի վրա իջնի և այլն:

Անեծք, սպառնալիք արտահայտող իմաստային դաշտը շատ ծավալուն է հայերենում՝ Աստված անիծի, Աստված անունդ կտրի, Աստված արևդ սպանի, Աստված այսինչի դուռը բերի, Աստված այսինչին վերու, Աստված բելեդ տա, Աստված դիվանդ անի/տեսնի և այլն, մինչդեռ իսպաներենում արձանագրվել

են երկու օրինակ՝ *Cuerpo de dios, Voto a Cristo*: Իսկ *մահական գույժը, երդում և մեծ զարմանք* արտահայտող իմաստային դաշտերն առանձնանում են և՛ հայերենում, և՛ իսպաներենում:

Իսպաներենում «dios» բաղադրիչով դարձվածքները զուգակցվում են նաև կլիմայական երևույթների հետ (երկարատև հորդ անձրևներ). *Amaneció agua dios, Agua dios, Lluve de dios, Agua dios y venga mayo*:

Այսպիսով, յուրաքանչյուր լեզվական համայնք Արարչի վերաբերյալ ունի իր ուրույն պատկերացումները: Սակայն աստծու կերպարը, ինչպես և քրիստոնեության ողջ փիլիսոփայությունը խորապես ամրակայված է երկու լեզուների լեզվամշակույթում, մասնավորապես դարձվածապաշարում, որտեղ «աստված» բաղադրիչով դարձվածքներում առանձնանում են հետևյալ գաղափարները. Աստված Արարիչ է, Աստված ամենակարող է, Աստված ամենագետ է, Աստված գթասիրտ է, Աստված է պարգևում հավերժական կյանք և մխիթարում մեզ, Աստված մեր Տերն է, Աստված արդար է, Աստված է սահմանում բարոյականության օրենքները: Երկու լեզվամշակույթում էլ «աստված» բաղադրիչով դարձվածքները հաճախ օգտագործվում են որպես սաստկական-հուզարտահայտչական երանգավորում ունեցող կայուն կապակցություններ, որոնք արտահայտում են խնդրանք, ցանկություն, բարեմաղթանք, նաև անեծք, սպառնալիք և այլն:

ПРОЯВЛЕНИЕ УНИВЕРСАЛЬНОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО В ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ С КОМПОНЕНТОМ “БОГ” (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ В АРМЯНСКОМ И ИСПАНСКОМ ЯЗЫКАХ)

АСМИК БАГДАСАРЯН, АННА КУБАНИЯН

Статья посвящена изучению универсального и особенного в фразеологических единицах с компонентом “бог” на основе богатого фактического материала в армянском и испанском языках. Эти фразеологизмы относятся к той сфере фразеологии, где гармонично переплетаются национальное и универсальное. Анализ взаимоотношений денотативных и ассоциативно-образных компонентов значений этих фразеологизмов позволяет определить разные семантические группы, где наивысшей фразообразовательной продуктивностью в двух лингвокультурах особенно выделяются антропоморфические фразеологические единицы.

Ключевые слова – универсальное, национальное, фразеологизмы с компонентом «бог», семантическое поле.

THE MANIFESTATION OF THE UNIVERSAL AND THE PARTICULAR IN PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT «GOD» (COMPARATIVE ANALYSIS OF SPANISH AND ARMENIAN)

HASMIK BAGHDASARYAN, ANNA KUBANYAN

The paper is concerned with the study of the universal and the particular in the phraseological units with the component «god». The study is based on the rich material found in both the Armenian and Spanish languages. These phraseological units belong to that layer of the phraseological fund where the national and the universal are harmoniously interwoven. The study of the interrelation between the denotative and associative-figurative meanings of the components of the given phraseological units permits us to isolate different semantic groups, where the anthropomorphic phraseological units are distinguished by their phraseological structural productivity in the linguocultures.

Key words – universal, national, phraseological unit with the component «god», semantic field.